

PAMINKLAS 1863–1864 M. SUKILIMO AUKOMS ŠIAULIUOSE

IR

architekto Karolio Reisono palikimas

SIGITAS SALADŽINSKAS

Šiauliuose, ant kalvos, vadinamos Sukilėlių kalneliu, buvusių Kuršėnų* ir Lauko** gatvių kampe, stovi obeliskas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę. Ši sakralinė vieta patyrė daug pertvarkymų.

Domėtis Sukilėlių kalnelio istorija, paminklą projektavusio architekto Karolio Reisono darbais, sukurtais Šiauliams ir Lietuvai, paskatino artimų žmonių prisiminimai, mokytojo G. Bagdonavičiaus, architekto Br. Semaškos pasakojimai.

Šiaulių vandentiekio-kanalizacijos projektuotojai ir konsultantai (iš kairės): miesto burmistras J. Sondeckis, konsultantas-ekspertas S. Kairys, Berlyno aukštosios technikos mokyklos profesorius J. Brix, Kauno universiteto studentas V. Bitė ir miesto Statybos skyriaus vedėjas K. Reisonas. 1929 m. birželio 19 d. ties Vilniaus gatve, prie Prūdelio. Nuotrauka iš asmeninio S. Sondeckio albumo. Fotografas nežinomas

Nepriklausomybės paminklas Šiauliuose, ant Sukilėlių kalnelio, po restauracijos. A. Musneckio nuotrauka

Rinkti ir kaupti faktus apie Karolio Reisono įvairiapusę veiklą buvo sudėtinga. Negausūs archyviniai dokumentai yra išblaškyti po įvairiausių fondus, daug kas neišliko. Sovietinėje Lietuvoje ir JAV išleistose enciklopedijose, periodinėje spaudoje, net ir moksliniuose straipsniuose gausu prieštaravimų, supainiotos kai kurios biografinių faktų datos. Renkant informaciją teko padirbėti Lietuvos centrinio valstybės archyvo (LCVA) ir Kauno apskrities archyvo (KAA) fonduose, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje, kur saugomi Šiaulių miesto valdybos kai kurie archyvai. Lankytasi ir Rygos technikos univer-

Kairėje – teksto autorius Sigitas Saladžinskas. Nuotrauka iš teksto autoriaus archyvo

siteto, buvusios Rygos realinės gimnazijos muziejuose. Pavyko susisiekti su Australijoje gyvenančia K. Reisono dukra Renata. Ji paneigė Lietuvos enciklopedijos keturto- myje (1988 m.) paskelbtą informaciją, kad jos tėvas 1918 m. baigė Rygos politechnikos institutą [1].

Tyrinėti K. Reisono veiklą, kaupti medžiagą apie jo kūrybinį palikimą nuoširdžiai padėjo LCVA ir KAA skaityklų darbuotojos. Esu dėkingas šviesios atminties Šiaulių „Aušros“ muziejaus Istorijos skyriaus vedėjai Irenai Nekrašienei už patarimus ieškant Šiaulių savivaldybės archyvų. Profesorius Saulius Sondeckis sudarė galimybę pasinaudoti jo šeimos foto archyvais, padovanotoj retų istorinių nuotraukų kopijas.

K. Reisonas gimė 1894 m. balandžio

Deišnėje – Šiaulių miesto valdybos narių vinjetė. 1927 m. Fotografas nežinomas. Viršuje – Karolis Reisonas (nuotrauka iš vinjetės)

26 d. Minos Zvaigžnytės ir Simono Reisono šeimoje Pabažų miestelyje, kuris yra netoli Rygos. Būsimasis architektas mokėsi Rygos realinėje mokykloje (gimnazijoje), kurioje matematiką dėstė Pranas Mašiotas (1891–1915) ir Marcelinas Šikšnys (1899–1915). Abu matematikai buvo renkami pedagogų tarybos sekretoriais ir šiose pareigose keitė vienas kitą. Tuo laikotarpiu čia mokykloje dirbo aukštos kvalifikacijos pedagogai, pasižymintys reiklumu sau ir mokiniams. Baigdami realinę mokyklą jos auklėtiniai, be kitų dalykų, privalėdavo laikyti šešis matematikos egzaminus: algebras raštu ir žodžiu, geometrijos ir trigonometrijos raštu, geometrijos žodžiu, trigonometrijos žodžiu ir aritmetikos žodžiu. Dėl šios priežasties realinės mokyklos abiturientų matematikos žinios būdavo gilios ir jie dažnai rinkdavosi tikslųjų mokslų arba inžinerines studijas.

K. Reisonas 1920 m. gruodžio 8 d. baigė Peterburgo civilinių inžinierių institutą, įgydamas inžinieriaus mokslo cenzo pažymėjimą. [2] K. Reisono dukra Renata, prisiminusi tėvo pasakojimus, informavo, kad jis trumpą laiką dirbo Sibire geležinkelio linijų statybose, o vėliau grįžo į tėviškę. Nepavykus įsidarbinti, atvyko į Šiaulius, kur 1922 m. balandžio mėnesį pradėjo dirbti miesto inžinieriumi ir Statybos skyriaus ve-

dėju. Čia tuo metu jam atsivėrė platus veiklos barai.

Per Pirmąjį pasaulinį karą Šiauliai buvo smarkiai nukentėję. „Jei 1914 m. gyveno 24 000 gyventojų, tai 1918 m. beliko 6 000,“ – rašo Jackus Sondeckis savo prisiminimuose. [3] K. Reisonui reikėjo rūpintis ne tik miesto atstatymo, infrastruktūros problemomis, bet ir specialistų rengimu, kurių trūko ne tik Šiauliuose. Jis suorganizavo Žemės ūkio ministerijos išlaikomus statybos dešimtininkų kursus Šiauliuose ir Kaune, buvo jų vedėjas. [4]

Prasidėjus žemės reformai, nacionalizavus Zubovo žemių valdas, buvo pradėtos plėsti Šiaulių miesto ribos. Dalį žemės buvo nutarta išparceliuoti, išdalinti savanoriams-kūrėjams, leisti įsigyti tarnautojams ir darbininkams, palikti visuomenės reikmėms. Numatytiems darbams atlikti Šiauliuose buvo įsteigta braižykla. Joje žiemos metu dirbdavo apie 50 matininkų. LCVA saugomoje Vidaus reikalų ministerijos Lietuvos atstatymo komiteto byloje, yra „Šiaulių miesto planas“ bei „Braižiniai Šiaulių miestui praplėsti“. Pastarojo dokumento gatvių projektą sudarė inžinierius K. Reisonas. [5]

Iki 1926 m. lietuvių kalba nebuvo jokio išsamesnio vadovėlio žemės ūkio statybos klausimais, išskyrus keletą straipsnių žurnale „Statybos menas ir technika“. Todėl

Leidinio „Žemės ūkio statyba“ (Kaunas, 1926) viršelis

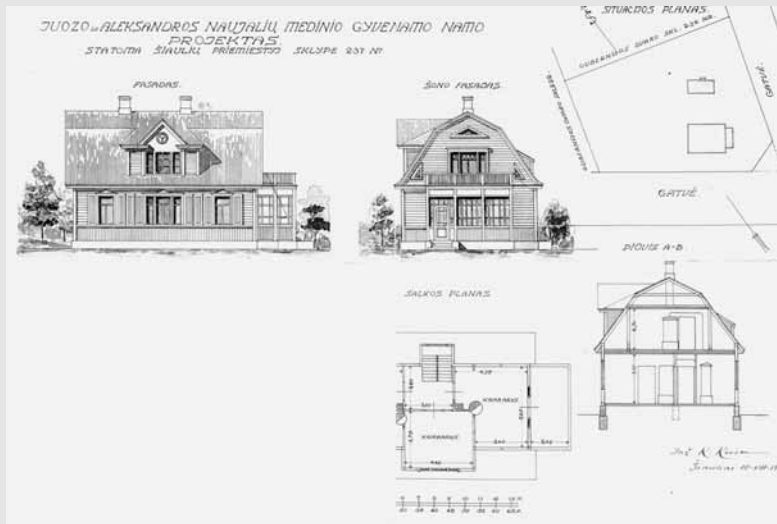
K. Reisonas 1926 m. kovo mėnesį parašė pakankamai plačios apimties vadovėlį „Žemės ūkio statyba“, skirtą statybos dešimtininkams. Pirmoje dalyje nagrinėjama ūkininko sodybos ir jos vietos su svarbiausiais

(Nukelta į 42 p.)

Leidinio „Molio statyba“ (Kaunas, 1928) viršelis

(Atkelta iš 41 p.)

statiniais racionalaus parinkimo klausimai. Antroje dalyje pateikiamas trumpas žemės ūkio statybos meno konspektas, nemažai vietos skirta nedegioms konstrukcijoms, rašoma apie tai, ką turi žinoti ir iš statybose dirbančių žmonių reikalauti sodybos šeimininkas.

Trečioje dalyje pateikti penki gyvenamųjų namų tipų projektai ir jų sąmatos, lietuviško stiliaus namų puošybos motyvai, kuriuos spaudai parengė V. Dubeneckis ir P. Galunė. Pažymėta, kad siūlomų projektų pasirinkimas priklauso nuo ūkininko žemės ploto ir šeimos.

Nors vadovėlio autorius gerai mokėjo lietuvių, latvių, vokiečių ir rusų kalbas, jis nurodė, kad, rašant knygą, daugiausiai problemų sudarė lietuviški statybų terminai. Dėl jų jis konsultavosi su kalbininkais ir kai kuriais kitais specialistais. Rašydamas vadovėlį autorius naudojo tų šalių patyrimą, „kurių klimato ir ekonominės sąlygos labiau atitinka Lietuvą.“ Naudotos literatūros sąrašas – 27 pavadinimų leidiniai. [6]

Eksperimentinė technikos paminklų restauravimo įmonė atkreipė dėmesį į šio vadovėlio istorinę reikšmę, svarbą, išliekamąją vertę, todėl 1990 m. pasirodė antrasis (pakartotinis) fotografotinis knygos leidimas. Vadovėlio formatas – 282 x 222 mm, apimtis – 254 puslapiai. Leidinyje – 357 brėžiniai ir piešiniai.

1928 m. Šiauliuose K. Reisonas parengė antrąją mokymo priemonę – leidinį „Molio statyba“. [7]

Vadovėlis parankus eiliniam ūkininkui.

Knygelės autorius rekomenduoja atsisakyti drėbto molio pastatų statybos, kurią siūlė „kaimo meistrai“, bet taikyti pažangesnius statybos metodus: grūsto (plūkto) molio sienas su plaušinga medžiaga, molio-šakų sienas ir nedegtų molio plytų sienas. Leidinyje populiariai išdėstyta molio statybos technologija. Brėžiniai vaizdūs, paprasti, todėl gerai suprantami menko grafinio raštingumo skaitytojui. [7]

1934 m. K. Reisonas mini ir trečią knygą apie gelžbetoninių polių konstrukcijas, kurias taikė Kauno Prisikėlimo bažnyčios pamatuose, įleisdamas apie 900 polių. Šis veikalas nebuvo išspausdintas. [8]

K. Reisonas ir Šiaulių miesto burmistras J. Sondeckis rūpinosi, kad jaunimas išmokytų amatų, įsigytų specialybę. 1926 m. rugsėjo 29 d. Vilniaus gatvėje Nr. 90 buvo išnuomotos patalpos. Miesto valdybos sprendimu amatų mokykla pradėjo veikti 1926 m. gruodžio 1 dieną. Jos vedėju antraeilėms pareigoms buvo paskirtas Statybos skyriaus vedėjas K. Reisonas.

Nuo 1927 m. balandžio 1 d. mokykla perduota Švietimo ministerijos žiniai. [9]

Socialdemokratui J. Sondeckiui teko sulaukti ne tik pasipriešinimo burmistro veiklai, bet ir šmeižto. Už blogą darbą nubaustas savivaldybės tarnautojas apskundė Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui miesto inžinierių K. Reisoną ir J. Sondeckį, atseit, jie tarnauja Lenkijos žvalgybai. Skundas, kurį tyrė karo komendantas (Lietuvoje tuo metu buvo karinė padėtis), nepasitvirtino.

[10] Vėliau, 1929 m. kovo 13 d., K. Reisonui, „aplinkybėms susidėjus“, teko švietimo ministrai rašyti prašymą „paliuosuoti nuo einamųjų Šiaulių miesto amatų mokyklos direktoriaus pareigų“. [11]

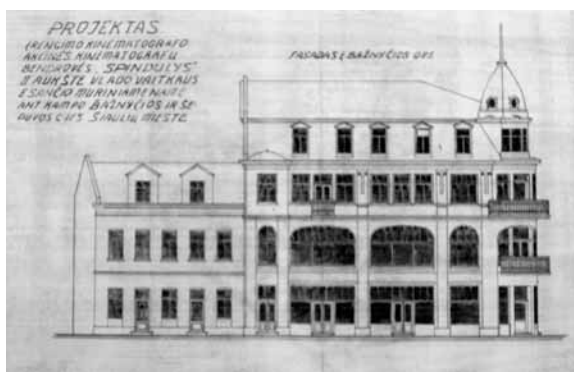
Tokio turinio prašymą teko rašyti, kai ministerijos kanceliarijos viršininkas pareikalavo pristatyti mokykloje dirbančių svetimšalių sąrašą. 1929 m. vasario 26 d. K. Reisonas išsiuntė „sąrašą“ su vienintele savo pavarde. Vasario 28 d. ant šio sąrašo ministras K. Šakenis raudonu pieštuku užrašė: „Atleisti kaip svetimšali“. [12]

Keletą kartų tarpininkaujant Žemės ūkio ministerijai (1928 m.), Vidaus reikalų ministerijai (1930 m.) K. Reisonas rašė Vyriausybei prašydamas suteikti jam Lietuvos pilietybę. Tačiau, nežiūrint jo didelių nuopelnų Lietuvai ir konkrečiai Šiauliams, jie būdavo atmetami ir tik 1932 m. gruodžio 29 d. „natūralizuotam Lietuvos piliečiui su žmona Elena išduoti vidaus pasai“. [13]

Prisimindamas savivaldybės bendradarbius, buvęs Šiaulių miesto burmistras J. Sondeckis yra rašęs: „Iš daugelio tarnautojų išsiskyrė statybos skyriaus vedėjas Karolis Reisonas, latvis... po karo atsidūrė Šiauliuose. Vėliau jis vedė lietuvaitę ir visiškai sulietuvėjo. Reisonas buvo vienas geriausių Lietuvos inžinierių, labai darbštus, mokėjo bendrauti su žmonėmis. Jis rūpinosi, kad Šiauliai būtų prikelti iš griuvėsių. 1930 m. jį pakvietė į Kauną. Reisoną pakeitė inžinierius V. Bitė, geras vyras, bet nepalyginti su Reisonu.“ [14]

Iš kairės: Šiaulių Vilniaus gatvė (Vilniaus ir Vasario 16-osios gatvių sankryža) apie 1926 metus; Vilniaus-Bažnyčių (dabar – Vilniaus ir Vasario 16-osios) gatvių kampas Šiauliuose apie 1931 metus. Nuotraukų autoriai nežinomi. Fotoreprodukcijos iš knygos „Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1944. Katalogas“. (Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2006)

Karolio Reisono projektas

K. Reisonui vadovaujant buvo perprojektuota ir atstatyta nemažai pastatų Vilniaus gatvėje, senojo turgaus halė ties Tilžės gatve, atliktas Šv. Petro ir Povilo bažnyčios remontas. Vienas pirmųjų originalių miesto Statybos skyriaus vadovo darbų buvo eklektiškų formų Vlado Vaitkaus namas su akcinės kinematografų bendrovės „Spindulys“ kino teatru. Projektas sudarytas ir pasirašytas K. Reisono 1922 m. gruodžio 10 d., o Vidaus reikalų ministerijos Lietuvos atstatymo komisariatui pateiktas 1923 m. sausio 30 d. [15] Jį sudaro fasadai į Bažnyčios (Vasario) ir

Šeduvos (Vilniaus) gatvės, keturių aukštų planai, pastato pjūviai [4], situacijos planas. Antrame aukšte buvo numatyta įrengti žiūrovų salę ir laukiamąjį patalpą. Po Antrojo pasaulinio karo žiūrovų salės vietoje įrengtas restoranas „Baltija“. Namas apie 1960–1961 m. sudegė. Jo pėdsakai liko tik K. Reisono brėžiniuose.

Kai kurie šiauliškiai abejoja dėl toje pačioje Vilniaus gatvės pusėje, bet priešingame kampe esančio namo projekto autorystės. Manoma, kad K. Reisonas yra tik jo restauruotojas, teigiant, kad „deges per abu pasaulinius karus ir dar vieną kartą išlaikė tą patį siluetą ir konstrukcinius pagrindus, langų formas.“

Tačiau, lygindami šio namo 1909, 1926, 1927, 2005 metų nuotraukas ir K. Reisono 1925 m. pastato brėžinius, aiškiai matome, kad architektas pakeitė langų išdėstymo ritmiką, namo kampe naujai įkomponavo erkerį, stogo architektoniką pagyvinio bokštelio su mansarda jame. Dėl šių priežasčių K. Reisoną galima laikyti projekto autoriumi. Be to dar vienas greta esantis namas papuoštas bokšteliu, pabrėžiant miesto centrinės Vilniaus gatvės išsklotinės silueto išsklaidumą.

Kražių gatvėje išliko 1923 m. projektuotas „Vilties“ draugijos moksleivių bendrabutis. Vytauto gatvėje ryškiai išsiskiria 1926 m. pastatytas K. Venclauskio namas. Darnių geometrinių formų kompozicijos trijų aukštų pastatą supa baldustrada. Virš įėjimo iškilęs

(Nukelta į 44 p.)

1926 m. Šiauliuose, dabartinėje Vytauto gatvėje, pastatytas K. Reisono suprojektuotas advokato K. Venclauskio namas, kuriame dabar yra įsikūrusi Šiaulių „Aušros“ muziejaus administracija. A. Musneckio nuotraukos

K. Reisono darbams būdingas bokštelis, per visą pastato aukštį įkomponuotas erkeris, gyvinantis fasadą. Šiuose namuose dabar yra įsikūrusi Šiaulių „Aušros“ muziejaus administracija.

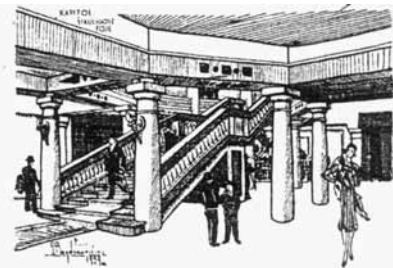
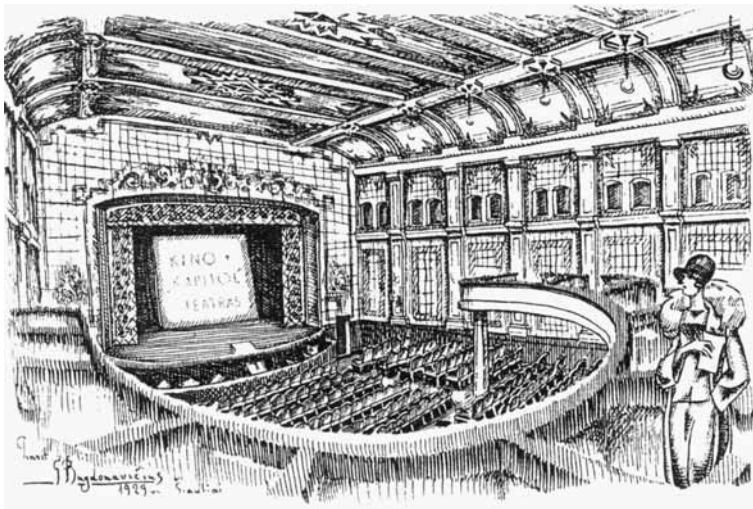
Kitais metais buvo suprojektuotas ir pastatytas ugniagesių depas. Paminėtini ir kiti įgyvendinti K. Reisono projektai. Tai „Birutės“ saldainių fabrikas Stoties gatvėje (po Antrąjo pasaulinio karo rekonstruotas į gyvenamąjį namą), kino teatras „Kapitol“ (sovietmečiu jame įkurti statybininkų kultūros namai). Reklamos tikslais pirmame 1930 m. žurnalo „Naujas žodis“ numeryje buvo paskelbti G. Bagdonavičiaus „Kapitol“ žiūrovų salės ir fojė piešiniai. [16] 1930 m. spalio 5 d. Dvaro gatvėje atidaryta moderni K. Reisono suprojektuota V. Kudirkos pradžios mokykla, pastatytas Šiaulių dramos teatras. Manoma, kad jo projekto bendraautorius yra architektas G. Kudokas. Pagal K. Reisono projektus pastatyta nemažai gyvenamųjų namų S. Daukanto gatvės vidurinėje dalyje, Aušros alėjos vakarinėje atkarpoje ir kitur. Daugelis vyresnės kartos šiauliečių galėtų parodyti medinį namą, kuriame ilgus metus gyveno jo šeimininkas, pedagogas ir dailininkas Gerardas Bagdonavičius.

Tačiau ne kiekvienas pasakytų, kad namo projektą sukūrė G. Bagdonavičius ir K. Reisonas.

Gubernijos rajone prieš dešimtmetį griaunant medinį gyvenamąjį namą jo palėpėje rastas šio pastato projektas, sudarytas K. Reisono 1926 m. rugpjūčio 10 dieną. Įdomu tai, kad vienas iš sutuoktinių, užsakiusių gana kuklaus pastato projektą, buvo Šiaulių savivaldybės narys Juozas Naujalis. Suprantama, kad K. Reisonas Šiauliuose turėjo mažai galimybių atlikti didesnius užsakymus, todėl projektuodavo ir Tauragėje, Jurbarko, Kaune planuojamus statyti objektus.

Šiaulių kraštotyros draugijos ir miesto savivaldybės užsakymu K. Reisonas parengė muziejaus-bibliotekos projektą ir 1931 m. Aušros alėjoje, priešais Kaštonų alėją, „išskilmingai padėtas kertinis akmuo, bet pastatas nebuvo pastatytas“, – yra nurodęs J. Sondecakis. Nauja miesto valdžia teigė, kad mokykla Aušros alėjoje yra labiau reikalinga negu muziejus-biblioteka, todėl jos statyba buvo atšaukta. [17]

Jei dėl kino teatro „Kapitol“ ir kai kurių kitų projektuotų pastatų

Šiaulių kino teatro „Kapitol“ žiūrovų salės ir fojė piešiny, išspausdintas žurnale „Naujas žodis“ (1930 m. Nr. 1).
Piešė dailininkas Gerardas Bagdonavičius

Iš kairės: Šiaulių miesto Priskėlimo (buvusios Turgaus) aikštės fragmentas ir Šiaulių katedra (centre). Fotografas nežinomas. Fotoreprodukcija iš knygos „Senieji Šiauliai atvirukuose 1902–1944. Katalogas“. (Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2006); „Birutės“ saldainių fabrikas Šiauliuose, Stoties gatvėje. Nuotrauka iš leidinio „Naujas žodis“ (Nr. 1)

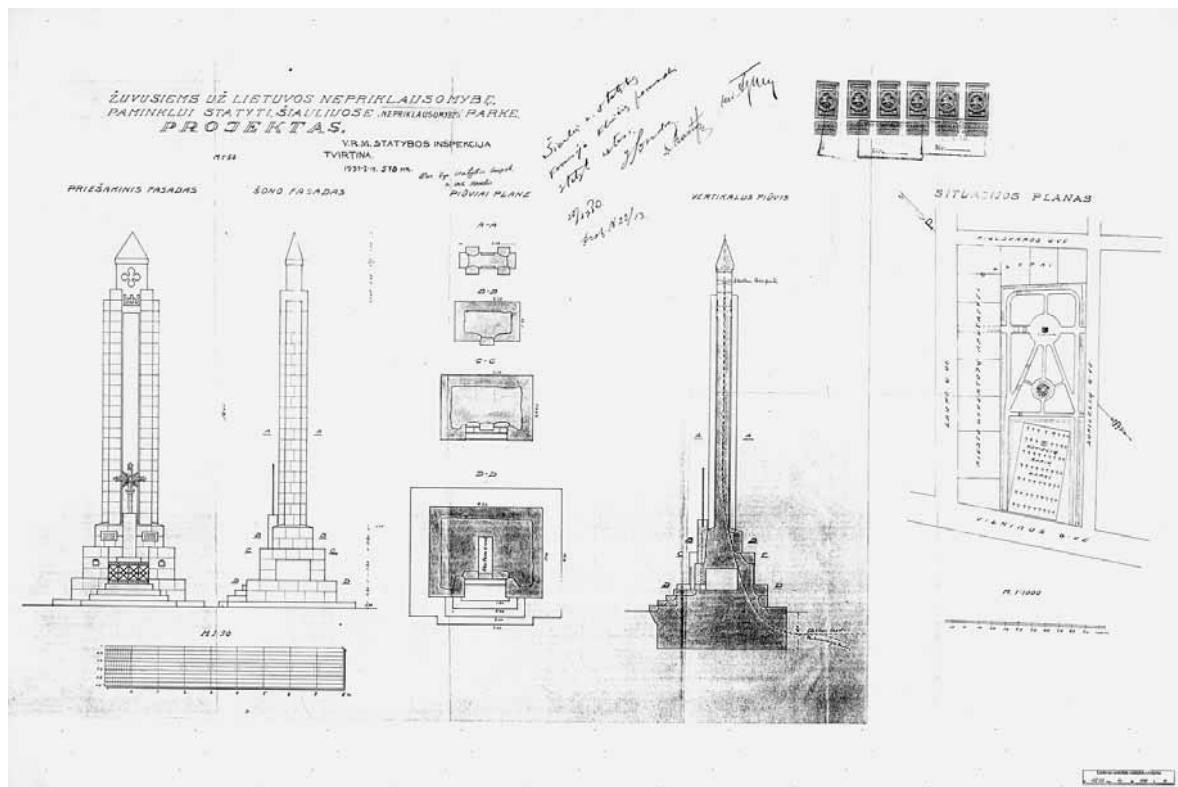
K. Reisono autorystė abejojama, tai Lietuvos nepriklausomybės paminklo architekto pavardė ir tai, kad šis žmogus paminklui parinko sakralinę vietą, Šiauliuose žino daugelis.

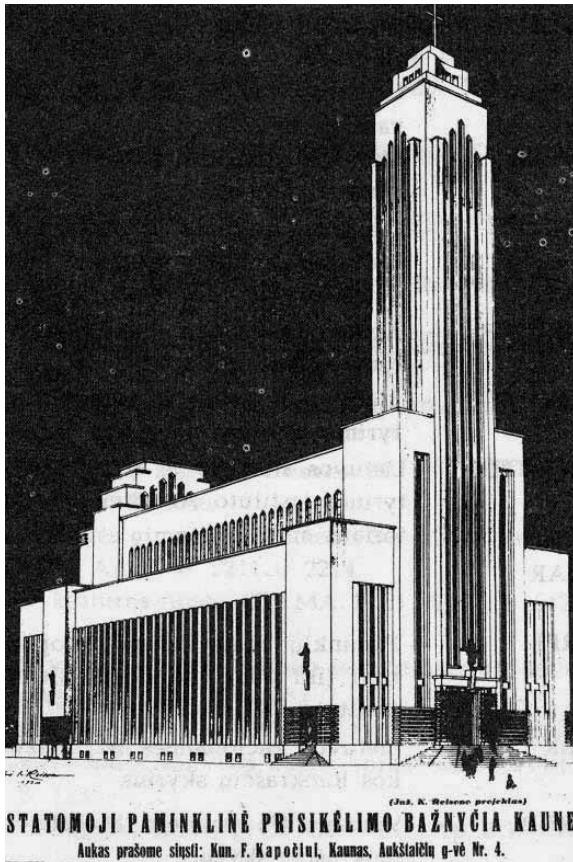
Kokia šio paminklo pastatymo istorija?

Vilniaus gatve įvažiuojant iš Kuršėnų į Šiaulius, dešinėje pusėje, ant kalvos, esančios tarp Žemaitės (buv. Lauko) ir Sukilėlių (buv. Naujoji Lauko) gatvių stovi paminklas. Dažnas praeivis anksčiau ties šia vieta nusiimdavo kepurę. 1863 m. vasarą ant šios Zubovų Gubernijos dvaro kalvos buvo pastatytos kartuvės. Čia nuo 1863 m. birželio 14 (26) d. iki 1864 m. kovo 6(18) d. buvo įvykdytos septy-

nios egzekucijos vienuolikai Žemaitijos sukilėlių. Tam, kad egzekucijų vietoje susirinktų daugiau miestiečių, pasmerktieji į bausmės vietą iš Šiaulių Baltojo kalėjimo būdavo vedami grojant kariami orkestrui. Prie kartuvių perskaitydavo nutartis (konfirmacijas), kuriose būdavo nurodyti sukilėlių padaryti „nusikaltimai“. 1863 m. birželio 14 d. „už valstybės išdavimą ir šnipinėjimą, už tai, kad gaujos vadui kunigui Mackevičiui pranešė duomenis apie prieš jo gaują išsijusią kariuomenės skaičių ir stovį“, buvo sušaudytas valstietis, Giedraičių kaimo dešimtininkas Murkis Jonas Antano

(Nukelta į 46 p.)

(Atkelta iš 45 p.)

sūnus. Kartu su juo sušaudytas Šiaulių apskrities bajoras Mečislovas Scipijonas. Jam buvo inkriminuotas valstybės išdavimas ir šnipinėjimas. 1863 m. rugsėjo 3 d. buvo pakarti: Šiaulių apskrities valstietis Brazulis Kazimieras Martyno sūnus („už buvimą maištininkų gaujoje, plėšikavimą ir dviejų kareivių pakorimą“), Šiaulių apskrities bajoras Kviatkovskis Boleslovas Eustachijaus sūnus („už dalyvavimą maište, vadovavimą gaujai, plėšikavimą, dviejų kareivių pakorimą ir žmonių verbavimą“). Beje, paminklinėje lentoje jo pavardė užrašyta neteisingai – Kvetkauskas Bronislovas.

1863 m. gruodžio 16 d. „už vyriausybės išdavimą, įsijungimą į maištą, maištininkų gaujų formavimą, vadovavimą joms ginkluotuose veiksmuose prieš kariuomenę, žmogžudystes, smurtą ir plėšikavimą vietovėse, kurių gyventojai liko ištikimi savo pareigai,“ sušaudytas bajoras, atsargos junkeris Bagdonavičius Paulinas Ksaveras Antano sūnus. Jis – legendinis Šiaulių pavieto karinis organizatorius, sukilimo reikalams paaukojęs dvidešimt keturių tūkstančių rublių dydžio palikimą. P. K. Bagdonavičius Šiaulių ir Telsių apskrityse suorganizavo 4 sukilėlių būrius. Žinomas visuomenės veikėjas inžinierius V. Bielskis straipsnyje „Praeities atošvaistės“ rašė: „Sukilėlių Bagdonavičių buvo nuteisę sušaudyti. Prieš mirdamas norėjęs būtinai susituokti ir tuo reikalu mūsų telegramą į Petrapilį, bet nesulaukęs atsako, nes Muravjovas įsakęs pagreitinti mirties sprendimo įvykdymą“. [18]

Telsių apskrities bajoras Kučevskis Aleksandras Fortunato sūnus pakartas 1863 m. gruodžio 31 d. „už dalyvavimą ginkluotame sukilime, buvimą dviejose sukilėlių gaujose, žmonių verbavimą, šnipinėjimą maištininkų naudai, valdžios išsiųstų valstybinių laišukų pagrobimą, kuriuos perdavė maištininkų gaujų viršininkams, plėšikavimą su kitais maištininkais ir valstiečio Lopukso pakorimą Užkalnių kaime“.

Penktoji egzekucija įvykdyta 1864 metais. Tąsą, vasario 10 d., ant kalvos buvo pakarti du sukilėliai: Kauno gubernijos apskrities šlėkta Aleksandras Kobilinskis ir jo didenybės Pskovo leibdragūnų pulko eilinis Andriejus Kuprijenka, kilęs iš Poltavos gubernijos, Perejeslavo apskrities Boriševkos miesto. A. Kuprijenka nubautas „už buvimą maištininkų gaujose, į kurias stodamas pabėgo iš tarnybos“. Tuometinė valdžia abu šiuos sukilėlius kaltino ir už tai, kad jie „dalyvavo ginkluotuose susirėmimuose su kariuomene, apiplėšinėjo [...] beginklius gyventojus, plėšikavo ir dalyvavo pakariant Lepliūnų apylinkėje du brolius Jakšovus“.

1864 m. vasario 10 d. buvo pakarti dar du sukilėliai: Šiaulių apskrities Lepliūnų seniūnijos valstietis Jurgis Pronaitis ir Šiaulių apskrities šlėkta Konstantinas Sungaila. Abu buvo nubauti už dalyvavimą keliose maištininkų gaujose bei dalyvavimą pakariant jau minėtus brolius Jakšovus.

Paskutinė mirties bausmė ant Sukilėlių kalnelio įvykdyta 1864 m. kovo 6 dieną. Tada čia buvo pakartas Kauno gubernijos Šėduvos miestietis Albinas Verbliuševičius. Jam buvo inkriminuoti panašūs nusikaltimai. Siekiant įbauginti gyventojus, aukų kūnai kartuvėse buvo laikomi net keletą dienų. Vėliau išniekinti, kartais sukapti sukilėlių palaikai čia pat, šalia egzekucijos vietos, būdavo užkasami, žemė sulyginama ir per tą vietą keletą kartų pervarydavo raitų kazokų būrį. Tragedijos vietoje šiauliečiai pastatė medinį kryžių, tačiau caro valdininkai jį nuvertė ir sunaikino.

Artėjant dešimtosioms Lietuvos nepriklausomybės metinėms buvo nutarta kalnelyje pasodinti Nepriklausomybės sodą. Sutvarkyta aplinka, pasodinta eglaičių, klevų, liepų. Pirmojo pasaulinio karo vokiečių karių kapinės nuo sodo buvo atskirtos dekoratyvine gyvatvore, jų laikinas paminklas pakeistas kryžiumi. Sudarytas Komitetas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę paminklui statyti. Komiteto pirmininku išrinktas 1919–1920 m. buvęs Šiaulių burmistras Juozas Orlauskis, sekretoriumi – Domas Jasaitis, nariais – Jackus Sondeckis, Jonas Mickis ir Antanas Stankevičius. Pradėtos rinkti lėšos, išaiškintos žuvusiųjų pavardės. Lyginant jas su V. Girininkienės paskelbtais sąrašais [19], sudarytais remiantis Lietuvos valstybės istorijos archyve esančio dokumento pagrindu, buvo pastebėti kai kurie nesutapimai. Surusintas pavardes komiteto nariai galėjo pataisyti. Tartasi su J. Zikaru dėl paminklo projekto parengimo, tačiau skulptorius paprašė didelio atlyginimo. Miesto inžinierius K. Reisonas sutiko parengti projektą nemokamai.

1930 m. gruodžio 22 d. J. Orlauskis paprašė statybos inspekcijos leisti statyti paminklą pagal K. Reisono projektą. [20]

Nepriklausomybės paminklo ir Kauno Prisikėlimo bažnyčios pagrindiniai fasadai turi daug kompozicinių panašumų, sudaryti komponuojant paprasčiausias ir monumentaliausias stačiakampių gretasienių formas. Paminklo obeliskas ir bažnyčios bokštas pabrėžia kilimo į dangų, į laivę idėją. Dešiniojo šono fasadas vėl paryškina architektūros paprastumą. Autorius atsisakė pavaizduoti paminklo perspektyvą, tačiau atskirų dalių turių formas išreiškė taikydamas horizontaliuosius pjūvius.

Viršutinis pjūvis išryškina obelisko trijų vertikalių prizmių sankirtą – Vyčio kryžių. Žemiausias pjūvis skirtas parodyti urnos su sukilėlių palaikais vietą, esančia arčiausiai prie kryžiaus. Tai pati sakrališkiausia paminklo vieta. Keturiolikos metrų aukščio paminklo viršūnė užbaigia keturkampę piramidę, primenanči koplytstulpių stogelius. Po piramide – įstiklinta keturlapio dobilo formos niša-vitražas. Joje įtaisyta elektros lemputė. Dar žemiau – Gedimino stulpai. Kryžius metalinis, tarsi būtų iš A. Varno ir A. Jaroševičiaus albumų. Situacijos planas schematiškas, vietovės reljefas, nuolydžiai, aukščiai nepažymėti.

Paminklas „Žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę“ 1935 m. gegužės 30 d., dalyvaujant Šiaulių miesto burmistrui J. Valančiui, Paminklui statyti komiteto pirmininkui J. Orlauskui, kitiems valdžios atstovams ir miesto visuomenei, buvo iškilmingai pašventintas. [21]

Nuo 1930 m. birželio 1 d. K. Reisonas dirbo Kauno miesto Statybos skyriaus vedėju. 1930–1940 m. – vaisingiausi šio architekto gyvenime: dideli užsakymai, sėkmė konkursuose. Skyriaus vedėju jis dirbo iki 1938 m. vasario 15 dienos. J. Kančienė sudarė K. Reisono suprojektuotų svarbesnių objektų schemą. Reikšmingiausias K. Reisono darbas – Prisikėlimo bažnyčios Kaune projektas.

Paminėtina trumpa bažnyčios istorija:

Iš 1928 m. lapkričio 9 d. konkursui pristatytų penkiolikos projektų vertinimo komisija paskelbė tris pirmąsias vietas, tačiau nė vienas projektas dėl įvairių priežasčių nebuvo įgyvendintas. Nutarus rengti naują konkursą, buvo pakviestas trečios vietos laimėtojas K. Reisonas. 1932 m. architektas, atsisakęs keleto anksčiau sukurtų projektų variantų, pateikė visiškai naują projektą. 1933 m. balandžio 26 d. jį patvirtino Vyriausias statybos inspektorius, o 1934 m. vasarą buvo pradėti ir statybų darbai. Techninę priežiūrą vykdė pats K. Reisonas [22]. Statybų darbai vyko iki 1940 m. birželio vidurio. Kitą nebaigtos statyti Prisikėlimo bažnyčios laikotarpį kauniečiai gerai prisimena.

1989 m. spalio 30 d. tikintieji atgavo savo bažnyčią, kad užbaigtų K. Reisono pradėtą darbą. 2004 m. gruodžio 26 d. Kaune paminklinė Kristaus Prisikėlimo bažnyčia buvo konsekruota.

1940 m. įvykiai Lietuvoje ne tik sustabdė bažnyčios statybą, bet ir laikinai pakeitė jos paskirtį bei nulėmė Reisonų šeimos likimą.

Siekiant išvengti galimų represijų, buvusiam valstybinių įstaigų tarnautojui ir jo žmonai Elenai, valdžiusiems 105 ha dydžio Lyduokių dvarą, esantį Ukmergės apskrityje, 1940 m. teko trauktis į Vokietiją. 1941 m. kraštą okupavus vokiečiams, Reisonai sugrįžo į Lietuvą. Nuo 1941 m. liepos mėnesio K. Reisonas tris metus dirbo Panevėžio miesto burmistru. [23] 1944 m. jis vėl pasitraukė į Vokietiją. 1946 m. ten dalyvavo konkurse gyvenamųjų namų projektams parengti. Kaimo statybų grupėje K. Reisonas laimėjo antrąją premiją. [24] Tačiau, praradus viltį grįžti į Lietuvą, emigravo į Australiją, dirbo Adelaidės miesto Architektūros skyriuje. Mirė 1981 m. liepos 17 dieną.

K. Reisonas už nuopelnus Lietuvai buvo apdovanotas IV laipsnio Gedimino ordinu, III laipsnio Vytauto Didžiojo ordinu. E. ir K. Reisonai augino dukterį Renatą ir sūnų Irvį. Šiauliuose miesto inžinierius gyveno Stoties gatvės name Nr. 18 (pastatas nėra išlikęs). [25]

K. Reisonas buvo komunikabilus, bendravo su to meto Šiaulių inteligentais G. Bagdonavičiumi, K. Venclausku, J. Orlauskui, verslininkais B. Stankumi, V. Vaitkumi ir kitais. Būdamas amatų mokyklos direktoriumi, gerbė ir vertino visus joje dirbančius specialistus. Kartą Šventų Kalėdų proga jiems skyrė kelis kartus didesnius prie-

duš negu sau. 1929 m., kai direktorių atleido iš pareigų, kai kurie pedagogai savo noru, mokslo metams pasibaigus, taip pat paliko mokyklą. Įvairiapusę K. Reisono veiklą iliustruoja G. Bagdonavičiaus 1928 m. sukurtas ekslibris. Jo centre – didingas statinys, pabrėžiantis pagrindinį architekto siekį – sukurti monumentalus ir įspūdingo rūmo projektą. Aukštasis statinio bokštas ir jo viršūnė – lyg alizija į Rygos katedros bokštą. Tai tarsi užuomina į kūrėjo latvišką kilmę. Greta esančio kito statinio bokšto viršūnė – lietuviško stogastulpio formos. Ji atspindi žemiau pavaizduotų lietuvių liaudies mažosios architektūros formų palikimą. Pastatų proporcijų ir santykių harmonizavimo bazė – klasikinis architektūros orderis, esantis kompozicijos centro apačioje. Rūmą apgaubia piktogramos, simboliai, pabrėžiantys K. Reisono darbo kryptis Šiauliuose. Ekslibriso sukūrimo data sutampa su Kauno Prisikėlimo bažnyčios konkurso pradžia.

Kauno architektai, pažymėdami K. Reisono 100-ąsias gimimo metines, ant namo, kuriame gyveno miesto inžinierius, atidengė memorialinę lentą. Gal ir Šiaulių architektams ar profesinio rengimo centro darbuotojams vertėtų pagalvoti, kaip būtų galima šiame mieste įamžinti buvusio savivaldybės darbuotojo atminimą?

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

1. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1987, t. 3, p. 525.
2. KAA, f. 218, ap. 1, b. 121, l. 98.
3. *Gyvenimas Lietuvai. Knyga apie J. Sondeckį* [sudarytojas J. Sereika], Šiauliai, 1993, p. 141, 142.
4. KAA, f. 219, ap. 3, b. 508, l. 27.
5. LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 116.
6. *Inž. K. Reisonas. Žemės ūkio statyba*, Kaunas, 1926.
7. *Inž. K. Reisonas. Molio statyba*, Kaunas, 1928.
8. KAA, f. 219, ap. 3, b. 508, l. 27.
9. LCVA, f. 391, ap. 5, b. 187, l. 16, 17.
10. *Gyvenimas Lietuvai. Knyga apie J. Sondeckį* [sudarytojas J. Sereika], Šiauliai, 1993, p. 28, 29.
11. LCVA, f. 391, b. 189, l. 177.
12. LCVA, f. 391, b. 189, l. 169, 175.
13. LCVA, f. 1367, b. 19, l. 167.
14. *Gyvenimas Lietuvai. Knyga apie J. Sondeckį* [sudarytojas J. Sereika], Šiauliai, 1993, p. 146.
15. LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 1024.
16. *Žurnalas „Naujas žodis“*, 1930-01-15, Nr. 1, Kaunas, p. 24.
17. *Gyvenimas Lietuvai. Knyga apie J. Sondeckį* [sudarytojas J. Sereika], Šiauliai, 1993, p. 158.
18. *Žurnalas „Naujas žodis“*, 1930-01-15, Nr. 1, Kaunas, p. 12.
19. 1863–1864 metai Lietuvoje. Straipsniai ir dokumentai [sudarytoja V. Girininkienė], Kaunas: Šviesa, 1991, p. 63–65, 72.
20. LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 109, l. 2, 7.
21. Akto, rasto kapsulėje atliekant paminklo restauravimo darbus, kopija.
22. KAA, f. 218, ap. 2, b. 10306.
23. A. Astramsko sudarytas Panevėžio vadovų sąrašas <http://www.panevezys.lt>.
24. B. Galinis, *Architektūros konkursas ir jo laimėtojai*, Augsburgas, 1947, p. 12–14.
25. KAA, f. 219, ap. 3, b. 508.

* Vilniaus gatvė; ** Žemaitės gatvė.